

DIRK VAN DER MEULEN

Appingedam: de kick van een levend monument

'Appingedam, een levend monument', de slogan waarmee Groningens tweede stad aan de weg timmert, scheidt op z'n minst verwachtingen. Maar op grond waarvan eigenlijk? In de beginjaren '70 sloeg het verval in het stadshart in volle hevigheid toe. Sindsdien maakte het gemeentelijk beleid een ommezwaai van 180 graden: stadsvernieuwing kreeg hoge prioriteit. Miljoenen werden er intussen gestoken in de vernieuwbouw. 'Je moet de mensen een kick geven, zodat ze weer in hun stad gaan geloven', verklaart burgemeester drs. Ch. de Loor het ontstaan van de nieuwe aantrekkelijkheid. De 'Damsters' hebben hun aanvankelijk verzet tegen de grootscheepse restauratiegolf opgegeven. De vrees dat Appingedam zou verworpen worden tot een 'museumstad' met allerlei beperkingen is niet bewaarheid. Integendeel, het verfraaide stadshart straalt een levendige sfeer uit en blijkt een toeristische trekker. De Loor: 'Waar we naar streven is goed en verfijnd restaureren. Design is uiteindelijk beslissend voor het succes. Maar als je al de gemiste procentjes optelt...'

Appingedam, van oorsprong een zeehaven, is na Groningen de oudste stad in de provincie. In 1327 werd Appingedam stadsrechten verleend, in 1972 kreeg de 13.000 inwoners tellende stad aan het Damsterdiep het predikaat 'beschermde stadsgezicht'. In de beginjaren '70 was de binnenstad sterk verwaarloosd, maar de oorspronkelijke, middeleeuwse stedenbouwkundige structuur – afgezien van enkele gedempte grachten – bleef onaangestast. Misschien juist dankzij het ontbreken van enige lust bij de middenstand tot investeren.

Die ruimtelijke structuur, in sterke mate bepaald door de stroomrichting van het Diep, is binnen de reeds lang verdwenen wallen en vestinggracht nog vrijwel ongewijzigd aanwezig. In de toelichting op de beschikking van CRM en VROM van 11 september 1972, waarin een deel van de stadskern tot beschermd stadsgezicht

werd verklaard, lezen we ondermeer: 'Hoogtepunten uit oogpunt van stedschoon vormen het Damsterdiep en de zuidelijk van de Wijkstraat gelegen situatie rondom de Nicolaikerkerk. De Solwerder- en de Dijkstraat zijn door het gebogen verloop en de grote gevarieerdheid van de grotendeels tot winkel ingerichte panden voor het stadsgezicht van betekenis. De vrijwel aaneengesloten bebouwing in deze straten bestaat doorgaans uit twee bouwlagen onder een kap, die met pannen is gedekt en met aan de straatzijde een lijst- of topgevel.'

'Interessanter en voor Groningen en heel Noord-Nederland uniek, is de situatie aan de andere zijde van het Diep, waar aan de zuidzijde van de Solwerderstraat een aantal in oorsprong middeleeuwse huizen is gebouwd met over het water uitgekraagde uitbouwen (zgn. hangende keukens). Voorts zijn aan deze zijde de op en

kele plaatsen voorkomende sterk hellende open erven van veel waarde voor het karakter.'

Economisch overvleugeld

Appingedam werd na de Tweede Wereldoorlog economisch overvleugeld door de snelgroeiende industrie kern Delfzijl. Onderwijskundig en cultureel behield de stad weliswaar zijn centrumfunctie voor de regio, maar de middenstand geloofde er niet meer in. Bedrijven werden verplaatst naar Delfzijl, de stad verkrotte en het wetsvoorstel om Appingedam en Delfzijl bij een gemeentelijke herindeling samen te voegen kwam heel ver ... maar strandde uiteindelijk in de Tweede Kamer.

Appingedam bleef een zelfstandige gemeente. De bescherming van het stadsgezicht, toen nog een bewuste keuze van enkelen onder wie de toenmalige burgemeester *America*, gaf uitzicht op extra financiële middelen van het Rijk. De middenstand was lange tijd fel tegen, uit vrees voor belemmeringen. Hun protesten hadden naar verluidt somtijds het karakter van boerenopstanden.

De peilverlaging in het Damsterdiep, op aandrang van de boeren in de omgeving, markeert in feite het begin van de stadsvernieuwing in Appingedam. Want toen kwamen plotseling de funderingen van de kaden boven water en daarmee het risico van verrotting. Het onderhoud is formeel een taak van de 'aanzwettende' eigenaren, maar voor particulieren in de praktijk onbetaalbaar. De gemeente zag dat in en nam daarom zelf het initiatief. Van 1976 tot 1980 is de beschoeiing aan weerszijden van het Damsterdiep over een lengte van 895 meter vernieuwd. Geen strakke betonlijn, maar een wand ervoor die een exacte kopie was van de oorspronkelijke fundering. Dat kostte de overheid 4,2 miljoen gulden.

Verkrotte binnenstad

Burgemeester *De Loor* kwam in 1977 naar Appingedam en hij herinnert zich: 'Het was bedroevend, een verkrotte binnenstad, een uitgebrand pand waar vijf jaar lang niets aan was gebeurd. De aanleg van die nieuwe walbeschoeiing gaf in de binnenstad een geweldige kick, evenals de wetenschap dat Appingedam zelfstandig zou blijven. Mensen gingen weer geloven dat het de moeite loonde om voor Appingedam te knokken. Je zag de mentaliteit veranderen. Essentieel voor stadsvernieuwing is dat overheid én burger er geloof en vertrouwen in hebben.'

In december 1977 werd het bestemmingsplan stadskern vastgesteld door de gemeenteraad. Door allerlei kroonprocedures was het nog bijna acht jaar onder-

Middeleeuwse panden met over het Damsterdiep hangende keukens. (Foto: gemeentewerken Appingedam)

weg, voor in 1984 de definitieve goedkeuring afkwam. De ontwikkeling zoals de Damster gemeenteraad die wenste, zag er in een paar zinnen als volgt uit:

a. behoud en – voorzover mogelijk zonder de levenskracht en de levendigheid van de stadskern aan te tasten – herstel en versterking van de stedenbouwkundige en bouwkundige kenmerken en waarden;
b. behoud, herstel en – voorzover mogelijk zonder de stedenbouwkundige en bouwkundige kenmerken en waarden aan te tasten – verbetering van de bestaans- en ontplooiingsmogelijkheden van de voor de stadskern essentiële functies.

Vanwege het zware accent op behoud, herstel en vernieuwing van bestaande panden en structuren leek het bestemmingsplan meer een stadsvernieuwingsplan. Appingedam had er een zware kracht voor ingehuurd om het plan op papier te zetten en te fungeren als breekijzer, iemand die zowel binnen als buiten het gemeentelijk apparaat door z'n voortvarende aanpak niet direkt geliefd was. En er kwam een speciale projectgroep die om de twee maanden overlegde met de provincie.

Sloop van panden werd gekoppeld aan een bouwvergunning en is in de praktijk vrijwel onmogelijk. Het plan noemde de bedrijven bij naam die uit het stadscentrum zouden moeten verdwijnen. Het gaf de formuleringen in het bestemmingsplan lieten weinig te raden over. Woonpanden in het eigenlijke centrum bijvoorbeeld zouden onttrokken worden aan het vrije

De Loor: 'Je renoveert en probeert de stad te beschermen, anno nu te leven in een oude stad. Zo'n stad leeft alleen bij de gratie van een gezond stadshart. Dat functioneert als het hart van een mens, vier kamers waarvan de ene niet meer belast mag worden dan de andere. Bij ons gaat het om wonen, werken, verkeer en recreatie, zonder overbeklemtoning van één van de vier.'

De gemeente kocht samen met de beide woningbouwcorporaties in de loop der jaren tientallen panden aan, liet die restaureren door geselecteerde architecten en gaf ze opnieuw vrij voor bewoning. De bedoeling was ze te verkopen op de vrije markt, maar toen in 1978 het eerste gerestaureerde pand werd opgeleverd was juist de woningmarkt ingeklapt. Daarop kwamen ze tegen acceptabele (dus lage) prijzen in de verhuur. Op die manier werden hele straten, het Gouden Pand bijvoorbeeld, vernieuwd. Dat lukte met een ruime interpretatie van de regels van VROM, dankzij monumentensubsidies, aanvullende bijdragen van de provincie (bijvoorbeeld restfinanciering, leerlingbouwplaats, groepsopleiding bouwprojecten).

Het gemeentelijk apparaat schakelde als vanzelf om van nieuwbouwplanologie naar vernieuwbouw, bekwaam in het terugrestaureren in de oorspronkelijke stijl. *De Loor:* 'Het geld is er vaak wel. Waar je voor moet zorgen is dat je voorop loopt en rijksheren en provincieheren enthousiast maakt voor jouw plan. Vaak dwars tegen de publieke opinie en het ongelof van de mensen hier in. Wij hebben echt op grond

De Dijkstraat in Appingedam, een van de winkelstraten parallel aan het Damsterdiep.

spel der maatschappelijke krachten. Dat zou een andere dan een woonbestemming voor de toekomst uitsluiten. Aan vrijkomende bedrijfspanden zou zo mogelijk een woonbestemming worden gegeven, ook aan wat de hoofdwinkelstraten moesten worden, met 'trekkers' aan de beide uiteinden en 700 parkeerplaatsen voor centrumbezoekers en -bewoners. Er werd verder al heel duidelijk gezinspeeld op een toekomst in de vaarrecreatieve sektor.

van subsidies restauraties moeten verkopen.'

De Damster burgemeester had persoonlijk gehoopt op meer initiatieven van de bevolking. 'Middenstanders onderschatten nog teveel de mogelijkheden van een antiek pand. Het is iedere keer een gevecht om ze duidelijk te maken dat de winkels hier geen kopie moeten worden van die in Delfzijl. De kracht van Appingedam ligt in zijn eigen identiteit.'